

# O kulturalizaciji mišljenja in vprašanju odrasti

## Abstract

### The Culturalization of Thinking and the Question of Degrowth

Today, the concept of growth is usually reduced to the realm of economics, and discussed in terms of economic impact, progress and development. Such a conceptual conflation, however, makes it difficult to meaningfully discuss not only the economy and development, but also science and the future of humankind. The authors therefore pose the question: What are the implications of growth for science and the production of knowledge? By setting the economic aspects of growth aside and investigating growth in a more "humanist" sense, another question is raised: What does the concept of growth/development mean for humans and the environment that they live in? More precisely, what does it mean for societal systems as producers and consumers of knowledge? The conceptual conflation doesn't only limit the field of debate, but also peripheralizes any alternative, enveloping such debates in a false conflict.

The authors problematize the concepts of growth and degrowth as they relate to science and the production of knowledge. They also problematize the dominant concepts of impact and innovation, which are analyzed as tools for the political and economic subordination of knowledge production to instrumentalization and financialization. This has the effect of limiting the qualitative development of science and research to a quantitative paradigm.

**Keywords:** growth, degrowth, technology, science, research, innovation, impact, sourdough starter, fermentation

*Ahac Meden is a senior expert at the Institute of Cultural History, ZRC SAZU. His research interests include trans-disciplinary practices in knowledge sharing, digital dimensions of humankind, food culture, future narratives and storytelling. (ahac.meden@zrc-sazu.si)*

*Martin Pogačar is a research fellow at the Institute of Culture and Memory Studies, ZRC SAZU. His research interests include memory in digital media environments, the questions of insecurity, uncertainty, future and anticipation, the problematic of the culture of the past and the intertwinement of technology, memory and post-socialism. (martin.pogacar@zrc-sazu.si)*

## Povzetek

Koncept rasti se danes praviloma omeji na ekonomijo, ekonomski učinek, na razvoj. Tovrstna konceptualna konflacija pa otežuje resno razpravo ne samo o ekonomiji in razvoju, ampak tudi širše o znanosti in ne nazadnje o prihodnosti človeštva. V prispevku se avtorja osredineta prav na vprašanje: Kakšen pomen ima v znanosti rast pri ustvarjanju znanja? Če pustimo ekonomistični vidik rasti ob strani in na rast pogledamo v bolj »humanističnem« pomenu, se lahko vprašamo, kaj celoten koncept rasti/razvoja pomeni za človeka/človeštvo in okolje, v katerem biva. Natančneje, kaj pomeni za družbene sisteme, ki znanje in védenje ustvarjajo in uporabljajo? Konflacija namreč ne samo omejuje razpravo, temveč hkrati vsakršno alternativo potiska na obrobje in s tem v lažni konflikt.

Avtorja problematizirata koncepte rasti, odrasti, razrasti in obrasti v odnosu do razmerij znanosti in produkcije znanja. Problematizirata dominantna koncepta inovacije (*innovation*) in vpliva (*impact*), ki danes temeljito definirata in strukturirata področje raziskovanja. V tem pogledu problematizirata diskurz »vpliva in inovacij« kot orodja političnega in ekonomskega podrejanja ustvarjanja znanja instrumentalizaciji in financializaciji, ki kvalitativni razvoj znanosti (in raziskovanja) omejujejo na kvantifikacijo.

**Ključne besede:** rast, odrast, tehnologija, znanost, raziskovanje, inovacija, vpliv, droži, fermentacija  
*Ahac Meden je višji strokovni sodelavec na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU. V svojem raziskovalnem delu se posveča transdisciplinarnim praksam prenosa znanja, digitalnim dimenzijam človeštva, narativom zamišljanja in upovedovanja prihodnosti ter prehranskim kulturam. (ahac.meden@zrc-sazu.si)*

*Martin Pogačar je raziskovalec in znanstveni sodelavec na Inštitutu za kulturne in spominske študije ZRC SAZU. Ukvarja se s spominom v digitalnih medijskih okoljih, prepletom tehnologije, spomina in (post-)socializma, z vprašanji negotovosti, prihodnosti in anticipacije ter problematiko kulture preteklosti. (martin.pogacar@zrc-sazu.si)*

## Uvod

Droži, pravi SSKJ, so »nadomestek kvasa, usedlina v pivu ali vinu po končanem vrenju«. *Praktično:* v zmesi, po navadi vode in moke, se ustvarijo razmere, v katerih se divje kvasovke, ki jih najdemo v moki in zraku, začnejo prehranjevati in razmnoževati; pri tem sodeluje vrsta bakterij in encimov, razgrajujejo se ogljikovi hidrati (proteaza, amilaza), nastaja ogljikov dioksid. Skratka, pri pripravi droži in potem testa gre za multivarianten proces, na katerega vplivajo temperatura, hidracija, tip moke, voda, prisotnost kvasovk in bakterij v moki/zraku. Ključna elementa sta fermentacija in čas. *Metaforično:* življenje droži zaznamujeta rast in fermentacija, kar je prav v kontekstu tega pisanja odlično konceptualno izhodišče za premislek o »naravi« rasti in o čedalje očitnejši potrebi po ponovnem ovrednotenju človekovega delovanja v naravnem in pospešujočem družbeno-tehnološkem okolju, sploh v povezavi z vprašanjem časa (in fermentacije misli, ideje) v raziskovanju in »predelovanju« raziskovalnih spoznanj v védenje.

Dokler ni Pasteur pod mikroskopom odkril kvasovk, je delovanje droži ostajalo biološko in kemijsko nerazumljeno, ne samo zaradi izjemno kompleksnega prepletanja različnih dejavnikov, ampak, poleg omenjenih, tudi zaradi značilnosti podnebja in okolja. To pomeni, da v različnih delih sveta rastejo biotsko in kulturno specifične droži.

Zaradi industrializacije, ki je zahtevala stabilno in konsistentno periferno podporno industrijo proizvodnje in dobave hrane in tudi kruha kot prehranskega goriva ustvarjanja presežne vrednosti, se je v zadnjih dvesto letih način peke kruha spremenil. Spremembo je omogočila uporaba industrijskega pivskega kvasa, ki daje pri peki hitrejšo, predvidljivejšo in merljivejšo rezultate. Posledično so šle droži v industrializiranih družbah v pozabo (do mere, ko jih SSKJ opredeljuje kot nadomestek kvasa), a vendarle odnos med pivskim in divjim kvasom, kot tudi odnos ljudi do priprave hrane v širšem pomenu, odseva spremembe v delovanju sodobnih družb, ko se nam (morda samo) zdi, da nenehno zmanjkuje časa, ki

ga naširajo vedno nove naprave in aplikacije, čedalje hitrejši tempo inovacij in »vedno-že« zastarelosti. To je povezano tudi s spremembami v načinih in vrednotenjih mišljenja, spoznavanja in navsezadnje razumevanja, odseva pa v »industrializaciji znanosti«. V širši perspektivi pa je nadomeščanje droži z industrijskim kvasom lep primer proletarianizacije (Stiegler, 2010), ki predvideva izgubo

znanja in védenja (*savoir-faire*) pri posameznikih in skupnostih. Medtem ko so bili delavci v kapitalizmu 19. stoletja proletarianizirani prek delegiranja njihovega znanja in védenja strojem, kar jih je omejilo na delovno silo, je kapitalizem 20. stoletja proletarianiziral potrošnike tako, da jim je odvzel način življenja in ga nadomestil s predoločeni in standardiziranimi »življenjskimi slogi«. (Lemmens, 2011: 34)

In kako je proletarianizacija pomembna za vprašanje znanja? »Konservativna revolucija,« pravi Stiegler, »je spremenila /.../ socializacijo tehnike. V preteklosti socializacija tehnike ni bila domena trženja, ampak vrste različnih, praviloma javnih organizacij.« (Stiegler v Lemmens, 2011: 39) Z drugimi besedami, država je apropiacijo tehnologije kot osnovnega gradnika človeka kot človeka, prepustila trgu, kar ni prizaneslo znanosti in raziskovanju. Če karikirava, predindustrijsko mišljenjsko »droženje« je zamenjala industrializacija znanosti, kjer so refleksijo in temeljit premislek (proces mišljenja) povzeli »uporabnost«, »vidnost« (proces porabe), ne nazadnje »učinek« in »inovacija« (*impact, innovation*); na širši ravni pa je skozi proletarianizacijo nastopila tudi odvisnost od oziroma intoksikacija z zunanjimi referenti. Če parafraziramo Stieglerja parafrazirajoč Kanta: poraba brez refleksije in kritičnega angažmaja ne vodi v zrelost, ampak v nedoraslost (Lemmens, 2011: 38).

Neposredni odraz proletarianizacije raziskovanja je skoraj fanatično obešanje na vpliv in inovacijo, ki je, ideal merljivosti, tesno prežeta z idejo nenehne rasti in finančnega učinka (prim. Ravetz, 2011; D'Alisa in Kallis, 2015: 186). S predajo apropiacije tehnologije in ustvarjanja znanja trgu (kar lepo ponazarja privatizacija izobraževanja, raziskovanja in korporatizacija dostopa do znanstvenih rezultatov; glej spodaj), se odpira vprašanje, kako spopad z družbeno-tehničnimi vprašanji, ki ga je v preteklosti vodila država, preoblikovati v izobraževalno prakso, ki se bo zavedala problematike poglobljenja in proletarianizacije ter znala razmejiti vrednost od uporabnosti, razvoj od progresizma.

V tem prispevku droži, njihovo življenje in uporabo ter odstiranje skrivnosti njihovega delovanja razumeva kot primer odprte znanosti, prostor ustvarjalnosti, naključja in preizkušanja, prostor druženja in izmenjave, ne nazadnje kot metaforično antitezo proletarianizaciji mišljenja ter podrejanju diktatu učinka in inovacije ter kot upor proti nenehnemu hitrenju sveta.

## Paradoks mere

Morda je naključje, a do večjega zanimanja za peko z drožmi je prišlo v času krize prihodnosti in politične brezidejnosti oziroma izpraznjenosti (negotovosti), ko smo ujeti, pravi Helga Nowotny, v »razpotegnjeni zdaj« (Nowotny, 2016) oziroma, ko živimo v »kulturi preteklosti« (glej Buden, 2012; tudi Pogačar, 2017). To je stranski proizvod družbenega pospeševanja (*accelerationism*), ki ga poganjata tehnološki razvoj in progresizem (Feenberg, 1999; Rosa, 2016) in pestuje idejo nebrzdanega tehnološkega napredka in ekonomske rasti. Za ilustracijo: kiberlibertarizem promovira »inovacije brez meja« (*permissionless innovation*) (Thierer, 2016), kar Mark Zuckerberg zapakira v vodilo: »Bodi hiter in kvari stvari.« (Glej Taplin, 2015.) Tako lahko na eni strani opazimo pomanjkanje širše, inkluzivne vizije družbene prihodnosti, ki opozarja na razmislek o odnosih med človekom, naravo, predmeti in tehniko, kar po ontološkem obratu teoretizira vrsta filozofov in antropologov (glej Descola, 2013; Morton, 2017; Harman, 2011), in na drugi mitizacijo ekonomske perspektive v povezavi s tehnološkim napredkom in histerično produkcijo vedno-novega, kar naj bi vodilo k neomejenemu napredku in dolgoročni blaginji: Ali se bodo morali inovatorji pri razvoju in uporabi novih naprav in storitev podrežati oblasti, ali pa bodo lahko v miru preizkušali nove tehnologije in poslovne modele, se sprašuje Thierer (2016). Odgovor, pravijo kiberlibertarci, je odločna podpora zadnjemu, ob predpostavki, da tržnih fundamentalistov in dvoma osvobojenih tehnološko-ekonomskih vernikov ne ovira »regulacija« oziroma »demokratska oblast«. Problematičnost tega diskurza se razkriva v očitni razliki med družbenim in tehnološkim razvojem, in skozi premislek o regulaciji oziroma meri.

Družbeno-ideološka in tehnološko-ekonomska razlika, ki jo izraža tudi odrast, v sebi nosi osrednji paradoks sodobnega sveta: »paradoks mere« oziroma vprašanje regulacije. Harold Innis je že zdavnaj opažal: V nasprotju s civilizacijami pod vplivom grške kulture z maksimo »ničesar preveč« se moderna civilizacija, ki jo pomembno definira industrija (ali postindustrija), ukvarja s specializacijo, ki bi jo lahko opisali kot »vedno vsega preveč« (Innis, 2013[1951]: 139). Z drugimi besedami, vprašanje odnosa med tem, kaj zmoremo in kaj smemo, kaj moremo in kaj moramo, je civilizacijsko in etično vprašanje, ki postane toliko relevantnejše v dobi digitalnih medijev in platformnega kapitalizma ter zlasti v luči predstavljanja prihodnosti, ki bo prej ali slej zrasla iz današnjega negotovega položaja. Vprašanje mere in regulacije in s tem odgovornosti je ključno za razmislek o odnosih med tehnologijo, kulturo in naravo, umetnostjo in politiko, gospodarstvom in tudi znanostjo, in s tem tudi za razpravo o odrasti.

Ta odnos lahko povzamemo v temeljni etični razliki divjega zahoda: »Najprej streljaj, potem vprašaj« proti »Najprej vprašaj, potem streljaj«. Ta dialektika povzema nelagodje med impulzom in premislekom oziroma med takojšnjostjo in samoomejitvijo kot izrazom naravnosti do drugega. Zoprno je, da se vsakršna razprava o samoomejitvi hitro sprevrže v konservativnost oziroma v izpostavljanje politične korektnosti kot težave, ki ovira razpravo in razvoj. Na ravni uvajanja novih

tehnologij pa ta dialektika kaže razliko med temeljitimi preizkusi pred uvajanjem (recimo zdravil) v družbo (varnost, uporabnost itd.) in med prepričanjem, da se bo varnost oziroma ustreznost izdelka pokazala skozi rabo, ki bo tudi narekovala rešitve za morebitne zdrse (sploh v dobi postresničnosti in viralnih vsebin je ta pristop vsaj dvomljiv). Z drugimi besedami, če nekaj zmorem, ali tudi moram?

Ali še bolje: zdi se, da smo zelo hitro prišli od Obamovega volilnega gesla: »Yes, we can!« do cinične izpeljanke »Because we can!« Ta transformacija odnosa od ambiciozne, proaktivne, celo znanstveno-odrešiteljske države v izrazito ciničen odnos do sveta, ki se med nekje na križišču *laissez faire, anything goes* in zlointerpretacije postulatov postmodernizma – strukturira osrednje področje ideološkega boja med zagovorniki in nasprotniki (tehno-ekonomske) regulacije (sploh glede vprašanja prihodnosti in doseganja družbene blaginje). Poleg tega utilitarizem temeljito posega v širše družbeno delovanje ter v razmislek o prihodnosti, zlasti v smislu neskladja med »željo po nakupovanju, proizvodnjanju, izdelavi, zaposlovanju in posojilih ter omejenimi naravnimi viri in tudi v razpoložljivosti časa, denarja ali infrastrukture« (Sekulova in dr., 2012: 2). V smislu vprašanja meja rasti, mogočih odzivov in pasti (renaturalizacija, »nazaj v jame«, zanikanje in spregledanje potencialov tehnološkega razvoja), vprašanje regulacije pomembno obravnava tudi ideja/koncept/gibanje odrasti (prim. Ramos-Martín, 2016). Na materialni in simbolni ravni se obrisi tega paradoksa kažejo tudi v podrejanju vsega (človeka, tehnologije, živali, zemeljskega in čedalje tudi nezemeljskega okolja) izrazito kratkoročnim finančnim ciljem ter s tem povezanimi politikami kvantifikacije v službi datafikacije (npr. razbiranje in napovedovanje trendov iz analiz obsežnih podatkov).

V tako temeljno zamajanem okolju se vzpostavljajo novi monopoli znanja, ki obvladujejo tako produkcijo kot interpretacije ter načine uporabe znanja (kapitalistična ekonomija znanja). Iz prepletanja nove monopolizacije in ekonomizacije znanja ter digitalnega tehno-komunikacijskega substrata raste razlika med možnostjo in realnostjo. Poenostavljeno, a ilustrativno: področje delovanja znanosti je restrukturirano v boju z alternativnimi dejstvi, teorijami zarot in zanikanjem znanstvenih teorij in rezultatov. V imenu svobode govora in (navideznega) uravnoteženega poročanja o temah v razponu od dvoma o evolucijski teoriji in ideje o ploščati Zemlji do podnebnih sprememb so mnenja in občutki zastopani kot enakovredni sogovorniki, argumentirani razpravi ter utemeljevanju, preverjanju in presojanju znanstvenih spoznanj. Ironija: v kratkem videu o podnebnih spremembah britanska komičarka Diane Morgan *a.k.a.* Philomena Cunk pripomni: »Podnebne spremembe so znanstveno skupnost razdelile na pol, 90:10.« (Morgan, 2015) Ta izjava se giblje v območju vprašanja mere, pri čemer ne kaže zgolj na problematiko »možnosti izrekanja vsega«, ampak tudi na težavo, kako iz izdatne ponudbe »teorij« in »znanja« izluščiti relevantno.

## Mera, rast in znanost

Ob enormni produkciji predmetov, storitev in potreb znanost ne zaostaja. V želji »proizvajati več« namreč teži k produkciji neobvladljive množice člankov in monografij, ki jih ne bo mogoče nikoli prebrati; še huje, nihče ne ve, koliko morebitnih rešitev bo ostalo skritih za plačljivimi zidovi založniških hiš in trgovcev z znanjem (npr. Elsevier). Korporativno podrejanje in ekonomsko prisvajanje znanstvenih rezultatov pa je v resnem sporu z načelom javnega financiranja znanosti. Poleg tega je s tem povezana korporatizacija univerze, ki vodi v standardizacijo učenja in občutek nujnosti, ki se izraža v diskurzu krize (Berg in Seeber, 2016: 8, 11; prim. Innis, 2013). Ideologija nenehne rasti v povezavi z »inoviranjem brez meja« tako na problematičen način sili raziskovalce in raziskovalke, da se v iskanju sredstev znajdejo v progresističnem, na takojšnje rezultate omejenem imperativu »inovacije in družbenega vpliva«. Hkratna birokratizacija znanosti in neproporcionalna dominacija administrativnih kriterijev v postopkih izbire in vse bolj tudi izvajanja, znanstveno radovednost/inovativnost podrejajo zunanjim ocenam in diktatom o vrednosti in uporabnosti raziskovanja/znanja. Temu je pogosto podrejena tudi zakonodaja, ki ob tovrstnem »planskem raziskovanju« večkrat pomeni oviro. Tako na primer branje osnutka Zakona o raziskovalno-razvojni dejavnosti v Sloveniji razkriva razliko med ideali na eni strani ter nezmožnostjo zagotoviti vzdržne delovne razmere na drugi.<sup>1</sup>

A zatakne se pri škrtanju med deklarativnim razumevanjem nujnosti kritičnega razmisleka, ustvarjalnosti in družbeni vključenosti in uresničevanjem trajne privrženosti znanosti. To se kaže v načinu in izvedbi financiranja raziskovanja, kar razkriva problematičnost tako z vidika spregledovanja pomena temeljne znanosti, kakor tudi pri siljenju v iskanje zasebnega financiranja (= povezovanje z gospodarstvom). Podhranjenost raziskovalne sfere v tem smislu definira tudi razmerje med znanostjo in javnostjo, ki znanost pogosto razume kot nepotreben proračunski strošek, ter tudi v razmerju do ekonomije, kjer je opazno podrejanje znanosti uporabnosti in profitabilnosti.

Raziskovalni proces pa ob temeljitem načrtovanju vendarle potrebuje tudi čas in fermentacijo, čas za razmislek, zorjenje ideje, ali celo radikalno reformulacijo

---

<sup>1</sup> V ilustracijo in razmislek podajava nekaj fraz iz Uvoda v osnutek Zakona o raziskovalno-razvojni dejavnosti: »izpostavlja potrebo po ustvarjalnosti in znanju kot dobrinah, ki izpolnjujeta posameznika, omogoča družbeno vključenost, trajnosten način življenja in trajnostno gospodarstvo, kar vse vodi do visoke kakovosti življenja in pravičnejše družbe«; »država Slovenija je trajno privržena znanosti in razvoju ter ugotavlja njuno pomembno vlogo pri družbenemu napredku in ustvarjanju blaginje«; »podpira celovitost, nedeljivost, krepitev avtonomije znanosti in podpira soodvisnosti znanosti, razvoja in inovacij, kar edino zagotavlja splošni družbeni napredek in blaginjo«; »želi si odziven raziskovalni in inovacijski sistem, ki ga bodo sooblikovali vsi deležniki in bo odprt svetu, ki se bo odzival na potrebe in hotenja državljanov ter omogočal reševanje velikih družbenih izzivov prihodnosti, kakršni so podnebne spremembe, energija, pomanjkanje virov, zdravje in staranje« (Zakon o raziskovalno-razvojni dejavnosti, predlog).

izhodiščne hipoteze. Rabe rezultatov (ki naj bodo, tako kot raziskovalni proces, kreativni, inovativni) ne moremo predvideti, še manj načrtovati (kot npr. pri peki s pivskim kvasom). Zahteve po vsesplošni načrtljivosti in predvidljivosti, po ekonomski opravičljivosti, učinkovitosti, pa tudi zgolj na videz organska predpostavka o nujnosti tekmovalnosti in neizogibna zahteva po prebojnosti, zanikajo ključni komponenti raziskovanja – intuitivni preskok in igrivost – in s tem odpirajo vrata proletarianizaciji raziskovalnega procesa.

Medtem ko je iskanje stabilnosti in gotovosti skozi formalizacijo, birokratizacijo in industrializacijo vsaj do neke mere pomembno za reprodukcijo družbe (ali kakršnegakoli človeškega sistema), je v smislu preslikavanja te težnje v formalizacijo raziskovalnega postopka, sploh na ravni temeljnih raziskav, vsaj problematično. Idejna in postopkovna odprtost in prostor za družbeno kritiko ter prostor neformalnosti (kar ne pomeni odsotnosti metode in odgovornosti) je predpogoj, da raziskovanje obstaja (prim. Berg in Seeber, 2016: 14). Prav raziskovanje zaradi raziskovanja samega je pot do novih odkritij (prim. Patek, 2016), ki se (praviloma) rojevajo iz prepletanj ali preskokov med navidezno nekompatibilnimi, celo neuporabnimi elementi.

Pomembno: ideologija napredka/razvoja in ekonomski eksponentizem – skupaj z zahtevo po »kompetitivnosti, prelomnosti, vrhunskosti, komunikabilnosti, uporabnosti, učinkovitosti, prenosljivosti, na razpisih zmagovitih, ustvarjajoč dobiček, zlahka prevedljiv za medijsko diseminacijo (Fotko, prosim!)« (Berg in Seeber, 2016: 14) – spoznavni proces krotita tudi skozi zahtevo po ustrezni časovnosti: »rezultati takoj, uporabnost zdaj«. Podobno opozarja Readings (1996: 128): »Čas do dokončanja' je predstavljen kot univerzalni kriterij kakovosti in učinkovitosti.« Raziskovalec je tako prisiljen v nategovanje in fabriciranje inovativnosti ter prilagajanje raziskovalnega procesa vnaprej postavljenim, a vedno že neustreznim kriterijem »družbenega učinka«.

To opozarja na še en zanimiv vidik, povezan s časom/časovnostjo in s hitrim proizvajanjem vedno novega: pozabljenje/spregledanje. Lahko bi rekli, da je bilo v bistveno manjšem obsegu ustvarjanja znanja (oziroma rezultatov) v preteklosti pozabljanje časovno oziroma generacijsko (diahrona perspektiva). V »kulturi preteklosti« oziroma v času raztegnjenega zdaj, ki je pomembno zaznamovan prav z »infobiljem« (ki predvideva neprebavljivo količino vsebin, podatkov; *infoglut*; glej Andrejevič, 2013), pa je pozabljenje znanja tudi prostorsko (sinhrona dimenzija): ker je nemogoče slediti produkciji rezultatov oziroma objav, se produkcija novega znanja lahko ujame v paradoks sočasnega disciplinarnega fragmentiranja (mehurčkanje) in nepotrebne ponavljanja. Posledično takšna »rast« znanstvene produkcije zastira obstoječe znanje; to vodi do pod-premišlj(ev)anja učinkov, uporabnosti in relevantnosti znanstvenih spoznanj; in hkrati do ustvarjanja relativno zaprtih sistemov medsebojnega citiranja in reprodukcije »akademske moči«. Kar komaj lahko razumemo kot tvorni prispevek k iskanju odgovorov na politična, ekonomska, kulturna, tehnološka in okoljska vprašanja. V času kontraproduktivne

negotovosti (ni vsaka negotovost nujno negativna) je bistveno konsistentnejši planetaren pristop k iskanju rešitev, oziroma boljše, planetarna retikulacija partikularnih premislekov/izvedb makrodružbenih scenarijev in odločitev (prim. Karlsson, 2013). Kompleksen svet brez negotovosti je iluzija, iskanje gotovosti je civilizacijska misija. Preveč gotovosti v politični izpeljavi pelje v totalitarizem in grožnjo svobodi; premalo k anarhiji in grožnji sistemu. Vprašanje mere, spet smo tu.

## Rekonstitucija mere

Trenutne razmere v kontekstu (post-)industrializacije in besne tehnologizacije so, kot rečeno, radikalno sodefinirane s čedalje večjo kvantifikacijo, datafikacijo in avtomatizacijo proizvodnih procesov in hkratno prevlado utilitarističnega ekonomizma, oplajanega s politično impotentnostjo. V kontekstu pobežljanja sveta (čedalje daljši delovniki, visoka brezposelnost in prekarizirana zaposlenost, popotrošenje vsakdanjosti itd.) med različnimi odzivi (neonacionalizem, retradicionalizacija, politična radikalizacija itd.) posebej poudarjava variacije »počasnega gibanja« (*slow movement*). Počasno gibanje je bilo vezano predvsem na prehrano (*slow food*), pozneje pa se je razširilo tudi na druga časovno-deficitarna področja. Opozarja na nevzdržnost eksponentnega razvoja, ideologije napredka in maksime dobička za vsako ceno in predvsem na fiziološke in fizične omejitve človeka in okolja, podrejenih hitrosti, ekstrakciji in plenjenju materialnih in simbolnih virov. Počasno gibanje ne zagovarja zgolj upočasnjevanja, temveč postavlja vprašanje delovanja (*agency*) (Parkins in Craig, 2006: 85): spodbuja nas, da si vzamemo čas za premislek, refleksijo in dialog, ohranja čustveno in intelektualno odpornost (*resilience*) (Parkins in Craig v Berg in Seeber, 2016: 11); in ne, ne zagovarja nedela, tako kot *slow food* ne zagovarja stradanja.

V tem smislu ga lahko povežemo tudi z idejo odrasti v smislu iskanja »skupnostnega in načrtovanega procesa, ki želi pravično zmanjšati splošno sposobnost proizvodnje in porabe ter vloge trgov in tržne izmenjave kot osrednjega organizacijskega načela človekovega življenja« (Schneider in dr. v Sekulova in dr., 2012). Odrast – Ernest Garcia (2012) pravi, da predvideva percepcijo, da smo naravne meje rasti že presegle, da smo planetarne zmogljivosti dosegli ali jih bomo ravnokar – in tudi celotna agenda počasnega gibanja, težita k premisleku o eksponentizmu in utilitarizmu, ki je v svetu z omejenimi potenciali nevzdržna ideologija in praksa. Hkrati se odrast lahko povezuje z ontološkim obratom, saj prav skozi vključevanje okolja poziva k opustitvi antropocentrizma.

Sekulova in dr. svarijo pred omejevanjem razprave o odrasti na razumevanje gibanja/koncepta odrasti skozi ekonomsko perspektivo oziroma kot zmanjševanje BDP in udejanjanje odrasti skozi strogo fiskalno varčevanje in brezposelnost, kar se zdi prisotno zlasti v JV Evropi. Hkrati opozarjajo, da je to multidimenzionalen koncept, ki ima temelje v antiutilitarizmu in antropologiji, ob tem pa je uokvirjen



kot izraz krčenja gospodarstva in odraz notranjega poraza ekspanzivnih politik gospodarske rasti (Sekulova in dr., 2012: 2).

Tako koncept odrasti postavijo v območje regulacije in mere ter izpostavijo pomembno notranjo značilnost družbenega posvajanja koncepta in njegove rabe, ki celo razpravo zlahka pahne v neproduktivno konflacijo ekonomije in rasti. Če rast omejimo na ekonomsko, smo privolili v zakrivanje problematike in reprodukcijo ekonomističnega razumevanja sveta in s tem v omejevanje razprave. V taki atmosferi pa je vsakršna alternativa hitro potisnjena na obrobje. Ob periferizaciji pa se kot osrednji mehanizem izpostavlja *infantilizacija* = *depolitizacija* človeka (prim. Buden, 2012), npr. skozi omalovažujoča poimenovanja (npr. *treehuggers*) in tudi (osebne) grožnje. Konceptualna in praktična konflacija ter infantilizacija (ta je neredko posledica neustrezno komuniciranih idej) pa udeležence sili v lažni konflikt in videnje na razmejevanju majhnih razlik.

Zato Sekulova in dr. predlagajo iskanje poti med, na eni strani, deceleracijo (»odspešek« namesto pospeška) oziroma zmanjševanjem družbene in ekonomske kompleksnosti (ničesar ne rečejo o tehnološki) in upravljanjem kompleksnosti ter vplivanjem na družbeni kontekst na drugi (Sekulova in dr., 2012: 5). Podobno, a bolj detajlirano, Rasmus Karlsson teoretizira dve ideal-tipski poti: *modernizacijska* predvideva razvoj naprednih tehnologij, ki bi človeštvu omogočile preseganje planetarnih omejitev; radikalne družbene investicije, ki bi spodbujale ekonomsko rast; spodbujanje globalne trgovine, ki bi pripomogla k blažitvi vpliva pomanjkanja virov, in ki bi iskale prelomne inovacije, da bi dodobra ločili človeka od narave; *ekologizirajoča* pot pa predvideva zaviranje oziroma obračanje teh procesov prek odrasti, vseobsežno zmanjšanje stopenj porabe in povezovanje ljudi z njihovim naravnim, lokalnim okoljem. Prvo pot zlahka kooptira »inoviranje brez meja«, medtem ko druga, ki poudarja politično in ekonomsko uveljavljanje človeških in okoljskih omejitev, spregleda realnost in potencial razvijajočih se tehnologij (prim. Karlsson, 2013: 1, 2). V tem se pokaže temeljna dilema glede regulacije in mere ter nakaže, da ne radikalno okoljevarstvo (*environmentalizem*) ne radikalni inovatizem ne moreta dati zadovoljivega odgovora (Karlsson, 2013: 2).

Jasno je, da se ne moremo vrniti v preteklost; prvič, ker nimamo časovnega stroja, drugič, ker idealizirana, romantizirana, čista, naravna, neokrnjena in neoskrunjena preteklost nikoli ni obstajala. Kot pravi Bernard Stiegler, je civilizacija oziroma človek kot človek konstituiran šele skozi tehnologijo oziroma z eksosomatizacijo organskega v anorganskem (2018). S tem je človek zmeraj-že kompromitiran z odmikom od narave in poseganjem v naravo, kar je morda boleče očitno skozi perspektivo metabolične razpoke (*metabolic rift*) (Foster, 2010; Wark, 2016), ki pokaže, kako gre pri poseganju v naravo – npr. pri manipulaciji vodnih virov in ekstrakciji mineralov v kmetijstvu, kar je postalo toliko bolj očitno v povezavi z urbanizacijo, globalizacijo trgovanja, vnosom sintetičnih gnojil (Foster, 2010: 124) – za ekstrakcijo, ki prekine cikel vračanja organskih hranil v zemljo.

Poleg tega, opozarja tudi Karlsson, je kakršnakoli planetarna omejitev proizvodnje, svobode ali človeške bestialnosti (kakor pač pogledamo) praktično težko izvedljiva: če sprememba ni radikalna, ne bo prinesla dolgoročne trajnosti, in če je radikalna, to hkrati pomeni oster prelom z obstoječimi liberalno-demokratskimi praksami (Karlsson, 2013: 2).

## Znanost in odrast

Kakšna je torej vloga znanosti v teh procesih? Kakšen položaj (lahko) zavzema? Najprej, o znanosti lahko govorimo v ednini, ko gre za doseganje razumevanja »resničnega«, v množini pa, ko govorimo o posameznih vedah in podvedah z lastnimi metodološkimi aparati, ki si prizadevajo razložiti delovanje naravnega in s tem tudi človeškega sveta. Ravno v zadnjem se morebiti nahaja tudi zagata (vsaj ena od njih) današnje znanosti in hkrati stična točka z idejami odrasti. Gre za preseganje radikalnega »odraščanja« človeka od narave in spoznanje, da smo kljub zmožnosti tehnoloških izumov in inovacij, ki določajo možnost eksosomatizacije kulture, hkrati del sistema naravnih zakonov. In naloga znanosti naj bi predvsem bila, da te zakone identificira in jih poskuša razumeti v njihovi celostnosti, šele nato pa, da na podlagi teh ugotovitev pripravi konkretna izhodišča za delovanje znotraj njih. S tem odpremo eno primarnih vprašanj, s katerimi se znanstvena skupnost (v prevladujoči meri) danes ne ukvarja, to je potreba po transdisciplinarnosti in prehajanju »neznanstvenih« znanj in védenj.

K temu napotuje postnormalna znanost (Funtowitz in Ravetz, 1993), ki zbuja dvom o evropski znanosti in njenih strukturnih protislovjih s kontekstualiziranjem zgodovinskega razvoja znanosti in industrializacije produkcije znanja (Ravetz, 2011). Podobno kot Douglass C. North, ki je skozi institucionalno teorijo (1998) kontekstualiziral različne razvoje Amerik, temelječih na redefiniranju prisvajanja ali transplantacije institucionalnih okvirov takratnih imperialnih sistemov, bi lahko ponazorili problematiko formalizacije znanosti skozi globalno institucionaliziranje (podrejeno kapitalu): ta konkretne lokalne raziskovalne skupnosti sili k redefiniranju oz. prilagajanju orodij vrednotenja in s tem relevantnosti od zgoraj, brez upoštevanja specifik okolja, kjer znanje nastaja. Ta strukturna protislovja nastajajo sporadično in razpršeno po času in prostoru, in so zdaj fermentirala do te mere, da so trenja v različnostih in neskladjih začela odkrivati mnogotere *podrasti* za nove oblike raziskovanj in ustvarjanja znanj. Po tej institucionalni razlagi se je znanost formalizirala do te mere, da se ni zmožna prilagajati kompleksnim spremembam. Delni odgovor je mogoče najti v »revizijski kulturi« (Strathern, 2000; 2004; Shore, 2008) kot generaliziranem modelu upravljanja in odgovornosti porabe javnega denarja. Ta potrebuje mehanizme vrednotenja na nacionalni in mednarodni ravni, ki kvantificirajo raziskovalno delo s točkovanjem citiranja in objavljanja, kar naj bi kazalo na doseg in relevantnost raziskovalnih del. To servisirajo, kot je bilo

rečeno zgoraj, založniške platforme oz. podjetja, ki za plačilo umestijo članke v svoje revije (*article processing costs*), te pa potem za visoke naročnine prodajajo javnim izobraževalnim ustanovam in knjižnicam. Priča smo neoliberalni logiki ravnanja in definiranja znanja skozi založništvo, ki hkrati definira/vrednoti tudi relevantnost kompetenc raziskovalcev in raziskovalnih tematik ob prijavi na javne razpise. Ne nazadnje se v to zdaj vrinjajo še raziskovalna družabna omrežja, kot je ResearchGate, ki uporabnikom ponujajo statistiko (*Stat Tab*) in rezultate (*Scores Tab*) citiranj, zadnjega s h-indeksom vpliva raziskav glede na citate. Drugo najbolj razširjeno raziskovalno družabno omrežje Academia.edu, ki omogoča dostop največjemu številu raziskovalnih člankov na, na prvi pogled, »odprt način«, a je v osnovi profitabilna platforma, ki ne samo zavaja s končnico (.edu, ki namiguje na povezavo z ameriškimi izobraževalnimi ustanovami), ampak hkrati odpira številna druga vprašanja o uporabnosti in relevantnosti znanja v luči prej omenjenega infobilja ter iz tega izhajajočih mehanizmov posredovanja znanja. Pri obeh se lahko spet dotaknemo vprašanja mere, časovnosti (fermentacije) in pozabljenja/redundance, tokrat skozi digitalno posredovanost, kjer nam-pravšnje-ustreznost-in-mero določajo algoritmi.

V vseh navedenih primerih gre za pretakanje primarno javnega denarja (raziskovalne agencije, knjižnice, raziskovalne ustanove) k zasebnim založniškim hišam, ne pa nazaj k raziskovalni dejavnosti. (Ha! Metabolična razpoka?) Temu nasproti ali kot odgovor na tovrstne oblike upravljanja znanja se postavljajo pobude, ki jih zaznamo pod besednimi zvezami »odprta znanost« (*Open Science*), »odprt dostop« (*Open Access*), »odprti podatki« (*Open Data*), »odprte knjižnice« (*Open Libraries*), »odprto znanje« (*Open Knowledge*), ki si prizadevajo redefinirati raziskovalni prostor z novimi načini uravnoveženega prehajanja znanja in s tem redistribucije moči, kar bi bil lahko element deproletarianizacije oziroma konzumeristične detoksikacije. Vprašanje mere se tu pojavi v več dimenzijah družbenega, saj gre pri tem za vprašanje javnega interesa in delovanja državnih institucij. Komu je »produkcija« znanja namenjena in v kakšen namen? Ali potemtakem obstoječi mehanizmi le maskirajo interese kapitala, ki usmerja tudi fokus relevantnosti raziskovalnih vprašanj, vezanih na tehnološki razvoj in gospodarsko rast? Ali sta zadnja res v javnem interesu in namenjena blaginji državljanov?

Mogoče se moramo dotakniti še termina »ekonomija znanja«, ki se je vrnil v besednjak razpisovalcev razpisov in, med drugim, oblikuje Strategijo razvoja Slovenije 2030. Ta naj bi ponudil izhodišče za prestrukturiranje obstoječih, za sodoben čas nezadostnih delovnih mest, ki so zaradi tehnološkega razvoja ali odvečna ali nefleksibilna, in hkrati ponudil orodja za reševanje okoljskih problematik ravno s poudarkom na znanju. Med te ekonomije spada med drugim »krožno gospodarstvo« (*circular economy*), danes popularen koncept, ki je nadomestil oz. poizumil koncepte »trajnostnega razvoja« (*sustainable development*) in za tem še »zelene ekonomije« (*green economy*) (nuja kapitalizma ob utemeljevanju nenehne ekonomske rasti v končnem svetu; Ramos-Martín, 2016). Povezujoča mantra je »pametna

specializacija« (*smart specialization*), ki poleg omenjenega krožnega gospodarstva vključuje še digitalno in industrijo 4.0. Tovrstna izpraznjena terminologija določa območje birokratskega in tehnokratskega diskurza ter nepreglednih spletnih strani javnih institucij in navidezno olepšuje formalno zahtevne razpise raznih ministrstev. Ekonomija znanja znova poudarja potrebo po razmisleku o meri, saj osredinjanje na znanje še ne prinaša rešitve. Zato je nujno razmislek usmeriti v razsežnosti znanj v množini, *razraščeni*h prek družbenih *podrasti* in k iskanju ravnovesja v realnih biofizičnih okvirih (kot je bilo omenjeno zgoraj, retikulaciji partikularnih premislekov, ne pa ekonomiji (bio-)znanj, ki izhaja iz strategije ločevanja ekonomske rasti od porabe naravnih virov; Ramos-Martín, 2016).

Kaže, da protislovja v znanosti odražajo tudi protislovja v družbi, upoštevajoč, da znanost skozi tehnološke inovacije preoblikuje in usmerja ekonomsko ter s tem politično, družbeno in kulturno. Prevladujoči objektivizirajoči diskurz naravoslovno-tehničnih znanosti, ki osmišljajo tehnološki razvoj in se dobro podajajo ekonomističnemu ustroju, je tako mogoče zaznati tudi v procesih revizije znanstvenega raziskovanja, umanjka pa usmerjenost k človeškemu, k razumevanju prepletenosti z družboslovjem in temeljno potrebo po humanističnem razmisleku ne samo o neodtujljivi poziciji znanosti v sodobni družbi, temveč tudi mestu človeka in drugih, nečloveških, organskih in anorganskih bitij (prim. Stiegler, 1998: 91). In tudi zato je nujno razmisliti o in preizkusiti raziskovalne modele, kjer »inovacija« in »družbeni vpliv« nista podrejena kratkoročnim, neposredno uporabnim rezultatom, ampak osrednji pomen dobi ne-izključno utilitaren pristop, ki daje prostor in čas ekonomskim učinkom nepodrejenim intervencijam. Mera, fermentacija, *razrast*.

## Med razraščanjem in obraščanjem znanosti

Če torej znanost od svojega začetka vseskozi sooblikuje družbeno, kako je mogoče meriti »družbeni vpliv« znanosti v javnosti, izvzemajoč »uporabnost«? V slovenskem prostoru lahko najdemo nekaj pobud (najdlje trajajoča Kvardakabra, številčno zelo obiskovana in študentsko angažirana Znanost na cesti, izraziteje družbeno-politično orientirana Metina lista, v mlade usmerjeni Znanstival itn.), ki si prizadevajo znanost približati javnosti in jo z različnimi prijemi popularizirati. Pišejo bloge, objavljajo podkaste z intervjuji z mladimi raziskovalci, o biološkem svetu in posnetki dogodkov, se mrežijo po družabnih omrežjih, prirejajo dogodke (»znanstvene kavarne«, posvete, okrogle mize, znanstvene »slame«). Pri zadnjih gre večinoma za naravoslovno-tehnične vsebine, ki so tudi dobro obiskane, razen ko gre za dogodke, kjer je tematika znanost kot taka, torej njena družbena pojavnost in obstoj.

Zmožnost temeljnega razmisleka pa manjka v političnem diskurzu, kar je razvidno iz vrste javnih razprav, kjer se soočajo predstavniki političnih strank, in

celo v razpravah med predstavniki raziskovalne skupnosti.<sup>2</sup> Diskurz se vselej giblje okoli financiranja in konkuriranja z drugimi državami, ne pa tudi okoli tega, kaj znanost v vseh svojih (povezovalnih) dimenzijah je. Kako npr. v teh aktualnih retorikah utemeljiti poskus popisa vseh obstoječih vrst žuželk zaradi védenja samega, ne pa tudi morebitne poznejše aplikacije ugotovljenega v sfero družbenega? Kako zagotoviti ustrezno infrastrukturo za dokumentiranje in arhiviranje kulturne dediščine, ki omogoča raziskovalno humanistično dejavnost? Navedeno odpira vprašanje etične odgovornosti (v) znanosti, ki je zminimalizirana na razpravo o porabi in upravičenosti javnega denarja ter na to vezane uporabnosti. Z etičnim pa vstopamo na področje humanistike, ki v teh diskusijah nastopa, če sploh, kot »mehka« posvojenka znanosti, porinjena na področje umetnosti in kulture. A del rešitve je nemara mogoče najti ravno v zadnjih dveh.

Zgoraj smo se dotaknili temeljnega raziskovanja, ki je zaradi hitro spreminjajočega se sveta podrejeno uporabnosti in reviziji v razmerju cilj-poraba-učinek; to seva tudi iz besedila predloga Zakona o raziskovalno-razvojni dejavnosti in odzvanja iz poudarkov v govoru ob počastitvi 30. obletnice programa Mladih raziskovalcev (Györkös in Glavič Novak, 2016): »na znanju temelječa družba«, »pomen vlaganja v znanje ljudi kot varne in perspektivne naložbe za krizne čase«, »pomen lajšanja prehoda poti med študijem in trgom dela« ter »nadaljevanje te poti v gospodarstvu ali na inštitutih«. Tudi tu se znanost navezuje predvsem na gospodarsko dejavnost, nagovarjanje kriznih časov in ekonomijo znanja.

A kaj bi se zgodilo, če bi gospodarstvo in ekonomijo zamenjali s kulturo in umetnostjo? Če bi mlade raziskovalce spodbujali k prehodu na kulturno-umetniško raziskovanje? Če bi dialektičen odnos med znanostjo in gospodarstvom zamenjal trialektičen, kulturo vključujoč odnos? Te odnosnosti so nemara že prisotne, a kot take niso (javno) prepoznane. Polje sodobnih umetnosti bolj kot znanost javno odstira prostor razumevanju kulturne zaraščenosti človeških dejavnosti v danem okolju, opozarja na pereča vprašanja in jih poskuša nagovarjati prek konkretnih umetniških intervencij.<sup>3</sup> To pa zato, ker gre za drugačno razmerje od zgoraj omenjenega tria namen-poskus-rezultat. Če gre za isto raziskovalno

---

<sup>2</sup> Na primer, v oddaji *Znanost ni nepotreben strošek* (Studio ob 17h, Radio Slovenija 1, 7. 6. 2018) je moderatorka namesto o temeljni znanosti govorila o »tvegani znanosti«, za katero se v izhodišču ne ve, kaj se bo raziskovalo in zatorej ni mogoče meriti njenega družbenega vpliva, diskutirati pa so se navezovali na pomanjkanje mednarodne konkurenčnosti zaradi nerazumevanja vloge znanosti v družbi in posledično nezmožnost ustvarjanja stabilnega okolja za nemoteno izvajanje znanstvenoraziskovalne dejavnosti.

<sup>3</sup> Dva aktualna slovenska primera: lanska prejemnica nagrade zlata nika festivala Ars Electronica Maja Smrekar je v svojem delu *K-9\_topologija* (glej [http://majasmrekar.org/k-9\\_topology](http://majasmrekar.org/k-9_topology)) raziskovala vzoredno evolucijo v razmerju med volkom, človekom in psom, v javnosti pa požela nasprotujoče si odzive; dvojec PlateauResidue pa sta v projektu *Ex Topia* (glej <http://www.plateau-residue.com/ex-topia>) z opiranjem na znanstvena beleženja spreminjanja triglavskega ledenika in vključitvijo prostovoljcev z vizualnimi orodji spreminjajočo se naravno krajino predstavila skozi osebno doživljaljsko dimenzijo. V obeh primerih je šlo za sodelovanje z znanstveniki.

vprašanje, bo razlika v metodologiji. Tako v znanosti kot v umetnosti gre za spoznanje in razumevanje resničnega v svetu, le da umetnost bolj poudarja človeško izkušnjo in kontekst, znanost ju poskuša odstreti. In nagovarjanje in reševanje družbenih in okoljskih problematik je mogoče samo skozi razumevanje konteksta človekovega delovanja in vplivanja ter s tem tudi znanstvenoraziskovalnega prostora. Kako torej artikulirati presečišča znanosti in sodobne umetnosti, skozi katera bi mimo diktature inovacije, vpliva in rasti, odprli širši pogled raziskovanju in problematiziranju ne samo znanosti, temveč sveta/vsakdana na splošno? In kako opremiti temeljno humanistično znanost, da bi lahko nagovorila pereče planetarne okoljske situacije in s tem povezano delovanje človeka?

Večinoma se razprava o vplivu človeka na okolje v zelo praktični in širokogledni meri odvija na ravni nevladnih komunikacij in umetniških upri-/opo-zarjanj. A tudi zadnji sta izpostavljeni omejitvam, ki jih oblikujejo sistemi financiranja in s tem ne/ možnosti delovanja. Na ravni javnega denarja so tu nacionalne institucije, ki prevzemajo aktualen besednjak in iz tega izhajajoče usmeritve nadnacionalnih institucij o tem, kaj je relevantno. A ta nadnacionalna raven ne izhaja celovito iz planetarnega izhodišča identifikacije problematik in nagovarjanja le-teh skozi lokalne pristope, temveč se vprašanj loteva s pozicije nadnacionalne institucionalne tvorbe, prikladno temelječe na dovolj zmuzljivi skupni kulturni dediščini. Humanistična raziskovalna dejavnost je tako večinoma vezana na delovanje javnih institucij, ki skrbijo za dokumentiranje in arhiviranje kulturne dediščine. Skrb za prihodnost in s tem vpliv tehnološkega razvoja je tako mogoče najti predvsem v praksah sodobne umetnosti, ki se poslužuje orodij znanosti, a z bolj »odprto«, prisvojeno metodologijo haktivistov, kiberraziskovalcev, bioumetnikov. Meje tukaj tako rekoč ne obstajajo oz. se navajajo kot oporne točke za preseganje, ključno vlogo pa tu igrajo nevladne organizacije (npr. Aksioma, ATOL, Kapelica, Kibla, Ljudmila), ki odpirajo vprašanja zasebnosti, varnosti, verodostojnosti podatkov, javnosti in javnih institucij kot takih ter jih problematizirajo skozi sodobne umetniške prakse.

Namen znanosti je torej (primarno) objektivnost, a procese in metode vseeno izvajajo ljudje, zato je tudi vedno predmet pristranskosti (Latour, 1979). Mehanizmi preverjanj (ki niso nujno mehanizmi »revizijske kulture«) lahko skozi »odpiranje znanosti« neznanstvenim procesom raziskovanja in prehajanja znanj (»postnormalna znanost«) in vključevanja javnosti ponudijo višjo raven verodostojnosti, sploh pa relevantnosti za človeka in okolje. Tako je v središču znanosti še vedno najprej človek, saj je izvajalec raziskovanja in hkrati tudi njegov predmet. Ključno pri tem je razumevanje človeka v procesih razvijanja znanja in iz tega izhajajočih (in to pogojujočih) tehnologij in inovacij, ki naj bi bile narejene po meri potreb človeka v skladu z njegovo umeščenostjo v okolju. Zato potrebujemo humanistične znanosti, ki zmorejo in spodbujajo vzpostavljati okolje povezovanja in razumevanja, in seveda tudi delovanja, inovacije, rasti, pri čemer razumejo/mo, da je prav problematiziranje družbenega skozi umetnost tisto, kar omogoči širše premisleke, izvijanje iz zaprtosti, okostenelosti; ja, rast.

»Rastniške« analogije iz narave tu niso naključne (in tudi ne dobesedne), saj (čepprav) ima marsikateri termin korenine v naravnem in je uporabljen za definiranje kulturnega (kultura in kultivacija sta pri tem najbolj neposredna primera). Spet se vrnemo k pojmovanju človeka kot dela narave oziroma brisanju/redefiniranju ločnice kultura/narava (Ošljaj, 2000). V kolikšni meri? Mogoče je razumevanje iskati v uravnoteženosti naravnega in kulturnega okolja, kar (morda malce zahodocentrično) zasledimo pri južnih in srednjeameriških staroselcih, vzhodnjaških filozofijah itd.; gre za odpiranje prostora evropske znanosti neevropskim vedenjem, kot predlaga Ravetz (2011), s postnormalno znanostjo ter za temeljit premislek o dominantnosti zahodnjaških teoretskih in konceptualnih prijemov, tako v kontekstu znanosti kot tudi umetnosti in tehnologije.

In zakaj sploh iskati vzode ravnovesja zunaj naših kulturnih prostorov? Nemara se moramo vendarle najprej vrniti k sebi, v iskanje mere na osebni ravni, v odnosu do samega sebe in do drugih. Mogoče moremo pojav obujanja droži (in celoten način delovanja/gojenja divjih kvasovk) razumeti ravno kot poskus ponovnega vzpostavljanja naše celostne uravnoteženosti, ki se zmore časovno razvijati v okolju in prilagajati okolju oziroma v dialogu z okoljem, in ki si ga ne poskuša podrediti.

## V fermentacijo

Namen tega prispevka ni bil predstaviti (vsa) teoretična odrastna ogrodja in znanstvene prakse, ki se dogajajo bodisi v slovenskem bodisi v širšem (planetarnem) prostoru. Prav tako ni bil namen ponuditi konkluzivnih odgovorov. Namesto tega sva želela predstaviti širši pogled na konceptualno in teoretsko zagonetnost razmisleka o odrasti v razpravi o »inovacijah« in »družbenem vplivu« skozi konkretne primere zamišljanja odrastniških praks v navezavi z znanjem. To presega področje znanosti in koncept ekonomije znanja; je večdimenzionalno in transdisciplinarno, življenjsko in vselej tudi organsko, zato ostaja analogija droženja primerna, ko govorimo o prehajanju znanj in védenj (vmes pa ni enačaja). Želja po vključevanju nečloveškega (*non-human*) v razlago človekovega delovanja ostaja, saj lahko tako podremo marsikatero mentalno oviro, pripomoremo k *razantropocentriranju* delovanja.

Zato najprej odrast. A tu se ne smemo ustaviti: tako kot se narava *razrašča* (nova ozemlja) in *obrašča* (po uničenju ali odsotnosti), ustvarja vedno nove *podrasti* (mlado raste iz sence starega), tako se tudi mi ne smemo podrediti le eni rasti, v tem primeru ekonomski, ampak rast vedno tudi problematizirati, reflektirati in si jo vedno znova prisvojiti. Zato lahko prav iz te analogije črpamo raziskovalno metaforiko: od fermentacije, multivariantnosti, upočasnjevanja, pa tudi recikliranja in prostorsko-časovnega iskanja in uporabe virov ter premislekov o industrializaciji oz. proletarianizaciji mišljenja in možnosti upora. V tem pogledu je znanost v

perspektivi droženja lahko transdisciplinarna in univerzalna. Hkrati kaže uporabnost koncepta rasti: rastemo oz. naj bi, kot posamezniki, fizično in izkustveno, rastle na civilizacijski ravni, in kot del narave se tudi vedno *razraščamo* v prostoru in času, *obraščamo* ideje in institucionalne strukture ter ustvarjamo genetsko in kulturno *podrast* za prihajajoče rodove, v kateri bodo, jasno, *vpliv* znanosti na kulturo in naravo ter tehno-kulturne *inovacije* ključni in pomembni, vprašanje pa je, ali bodo pomembni tudi »vpliv in inovacije«, ki jih predpisuje in zahteva trenutno birokratsko-politično razumevanje znanosti in raziskovanja.

## Literatura in drugi viri

- ANDREJEVIC, MARK (2013): *Infoglut. How Too Much Information is Changing the Way We Think and Know*. New York: Routledge.
- BERG, MAGGIE IN BARBARA K. SEEBER (2016): *The Slow Professor: Challenging the Culture of Speed in the Academy*. Toronto University Press.
- BUDEN, BORIS (2012): *Zona prelaska. O kraju postkomunizma*. Beograd: Fabrika knjiga.
- D'ALISA, GIACOMO IN GIORGOS KALLIS (2015): A Political Ecology of Maladaptation: Insights from a Gramscian theory of the State. *Global Environmental Change* 38: 230–242.
- DESCOLA, PHILIPPE (2013): *Beyond Nature and Culture*. Chicago: Chicago University Press.
- FEENBERG, ANDREW (1999): *Questioning Technology*. London, New York: Routledge.
- FOSTER, JOHN BELLAMY (2010): *Ecological Rift, Capitalism's War on the Earth*. New York: Monthly Review Press.
- FUNTOWICZ, SILVIO O. IN JEROME R. RAVETZ (1993): Science for the Post-normal Age. *Futures* 25(7): 739–755.
- GARCIA, ERNEST (2012): Degrowth, the Past, the Future, and the Human Nature. *Futures* 44: 546–552.
- GOLUMBIA, DAVID (2014): Permissionless Innovation: Using Technology to Dismantle the Republic. *Uncomputing*, 11. junij. Dostopno na: <https://www.uncomputing.org/?p=1383> (24. september 2018).
- GYÖRKÖS, JÓZSEF IN TINA GLAVIČ NOVAK (UR.) (2016). >30: več kot 30 let programa *Mladi raziskovalci*. Ljubljana: Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
- INNIS, HAROLD ADAMS (2013[1951]): *The Bias of Communication*. Toronto: University of Toronto Press.
- KARLSSON, RASMUS (2013): Ambivalence, Irony, and Democracy in the Anthropocene. *Futures* 46: 1–9.
- LATOUR, BRUNO IN STEVE WOOLGAR (1979): *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- LEMMENS, PIETER (2011): This System Does Not Produce Pleasure anymore: An Interview with Bernard Stiegler. *Krisis* 1: 33–42.
- MORGAN, DIANE (2015): *Philomena Cunk's Moments of Wonder – Climate Change*. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=4EZMkNSWdxo> (24. september 2018).



- MORTON, TIMOTHY (2017): *Humankind. Solidarity with Nonhuman People*. London: Verso.
- NORTH, DOUGLASS C. (1998): *Institucije, institucionalne spremembe in gospodarska uspešnost*. Ljubljana: Krtina.
- NOWOTNY, HELGA (2016): *The Cunning of Uncertainty*. Malden, MA: Polity Press.
- OŠLAJ, BORUT (2000): *Človek in narava: osnove diaforične etike narave*. Ljubljana: Sophia.
- PARKINS, WENDY IN GEOFFREY CRAIG (2006): *Slow Living*. Oxford: Berg.
- PATEK, SHEILA (2016): First-Person: The Benefits of "Strange" Science. *Duke magazine*, 14. marec. Dostopno na: <http://dukemagazine.duke.edu/article/first-person-the-benefits-of-strange-science> (16. september 2018).
- POGAČAR, MARTIN (2017): Culture of the Past: Digital Connectivity and Dispotentiated Futures. V *Digital Memory Studies: Media Pasts in Transition*, A. Hoskins (ur.), 27–47. New York, London: Routledge.
- RAMOS-MARTÍN, JESÚS (2016): *Biophysical Limits of Current Debates on Degrowth and the Knowledge Economy. Documento de Trabajo FLACSO Ecuador 2016\_04*. Quito: Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales. Dostopno na: [http://www.flacsoandes.edu.ec/sites/default/files/%25f/agora/files/2016\\_04.pdf](http://www.flacsoandes.edu.ec/sites/default/files/%25f/agora/files/2016_04.pdf) (24. september 2018).
- RAVETZ, JEROME R. (2011): Postnormal Science and the Maturing of the Structural Contradictions of Modern European Science. *Futures* 43: 142–148.
- READINGS, BILL (1996): *The University in Ruins*. Cambridge: Harvard University Press.
- ROSA, HARTMUT (2016): *Social Acceleration. A New Theory of Modernity*. New York: Columbia University Press.
- SEKULOVA, FILKA, GIORGOS KALLIS, BEATRIZ RODRÍGUEZ-LABAJOS, FRANÇOIS SCHNEIDER (2013): Degrowth: From Theory to Practice. *Journal of Cleaner Production* 38: 1–6.
- STIEGLER, BERNARD (1998): *Technics and Time: The Fault of Epimetheus*. Stanford: Stanford University Press.
- STIEGLER, BERNARD (2010): *For a New Critique of Political Economy*. Malden, MA: Polity Press.
- STIEGLER, BERNARD (2018): *The Neganthropocene*. London: Open Humanities Press.
- STRATHERN, MARILYN (UR.) (2000): *Audit Cultures. Anthropological Studies in Accountability, Ethics and the Academy*. London: Routledge.
- STRATHERN, MARILYN (2004): *Commons and Borderlands: Working Papers on Interdisciplinarity, Accountability and the Flow of Knowledge*. Oxon: Sean Kingston Publishing.
- TAPLIN, JONATHAN (2017): *Move Fast and Break Things*. New York: Hachette Book Group.
- THIERER, ADAM (2016): *Permissionless Innovation: The Continuing Case for Comprehensive Technological Freedom*. Arlington: Mercatus Center.
- WARK, MACKENZIE (2016): *Molecular Red. Theory for the Anthropocene*. London: Verso.
- ZAKON O RAZISKOVALNO-RAZVOJNI DEJAVNOSTI. Predlog, november 2017. Dostopno na: <https://e-uprava.gov.si/drzava-in-druzba/e-demokracija/predlogi-predpisov/predlog-predpisa.html?id=8644> (24. september 2018).